

**TALABALAR KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI
BAHOLASHNING KRITERIAL-DIAGNOSTIK APPARATI VA
ANIQLOVCHI TADQIQOT NATIJALARI**

Muxamedova Matlyuba Satvaldiyevna

*Alfraganus universiteti Stomatologiya va farmatsiya fakulteti Farmatsiya
va kimyo kafedrasi dotsenti v.b., Toshkent, O'zbekiston*

E-mail: matlubamuh7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3872-0344>

ANNOTATSIYA: *Tezisdan bo'lajak o'qituvchilar kommunikativ kompetentligini baholash uchun ishlab chiqilgan kriterial-diaagnostik apparat (5 mezon, 15 ko'rsatkich, 4 daraja va integral indeks) hamda uning psixometrik sifati bayon etilgan. 52 nafar ekspert bahosi asosida komponentlarning vazn koeffitsiyentlari aniqlangan ($W = 0,742$; $p < 0,001$), apparatning ichki izchilligi ($\alpha = 0,91$) va mazmuniy validligi ($CVI = 0,81$) tasdiqlangan. Uch oliy ta'lim muassasasining 386 nafar talabasi ishtirokidagi aniqlovchi tadqiqot talabalarning 68,65 foizi past va o'rta darajada ekanini, eng zaif komponentlar operatsional-texnologik (2,64) va refleksiv-regulyativ (2,47) ekanini ko'rsatdi.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ kompetentlik, mezon, ko'rsatkich, rivojlanganlik darajasi, integral indeks, ekspert baholash, validlik, aniqlovchi tadqiqot.*

KIRISH

Pedagogik jarayonni boshqarish uning natijasini o'lchashdan boshlanadi: o'lchab bo'lmaydigan sifatni maqsadli rivojlantirib ham bo'lmaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda kompetentlik «shakllangan — shakllanmagan» dioxotomiyasi sifatida emas, uzluksiz kontinuum sifatida talqin qilinadi, shu bois uni darajalar bo'yicha o'lchash talab etiladi [1]. So'nggi yillarda kommunikativ ko'nikmalarni ob'yektiv

baholash vositalari faol ishlab chiqilmoqda: talabalarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini o'lchovchi shkala psixometrik jihatdan tasdiqlangan [2], tibbiy ta'limda esa kommunikativ ko'nikmalarni strukturaviy klinik imtihonda baholashning integratsiyalashgan psixometrik yondashuvi asoslangan [3].

Postsovet va milliy dissertatsion tadqiqotlarda kommunikativ kompetentlik mezon va darajalar orqali baholangan [4, 5, 6], biroq ularning aksariyatida darajalarning miqdoriy chegaralari ko'rsatilmagan, komponentlarning nisbiy ahamiyati esa hisobga olinmagan. A.A.Ashurov keltirgan kommunikativ kompetentlikning to'qqiz qoidasi kuzatiladigan xulq tilida ifodalangani sababli ko'rsatkichlar tizimini qurish uchun qulay asos bo'ladi [7].

Tezisning maqsadi — bo'lajak o'qituvchi kommunikativ kompetentligini baholashning kriterial-dagnostik apparatini asoslash va aniqlovchi tadqiqot natijalarini tahlil qilishdan iborat.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

Apparat to'rt bosqichda ishlab chiqildi: manbalarni tanlash, komponentlarni yagona kategoriyalarga keltirish, chastota tahlili (11 ta manba) va ekspert validatsiyasi. Komponentlarning vazn koeffitsiyentlari 52 nafar ekspert ishtirokida rang berish usulida aniqlandi, ekspertlar fikrining kelishuvi Kendallning konkordatsiya koeffitsiyenti bilan baholandi [8]. Mazmuniy validlik Lawshe ning kontent-validlik nisbati (CVR) [9], ichki izchillik Kronbax alfa koeffitsiyenti [10], kuzatuv rubrikasining ishonchliligi esa ichki korrelyatsiya koeffitsiyenti (ICC) orqali tekshirildi.

Diagnostik majmua 95 ta topshiriqdan iborat bo'lib (anketa, bilimlar testi, mikroo'qitish rubrikasi, empatiya, tolerantlik va refleksivlik metodikalari), har bir mezon uchun aprobatsiyadan o'tgan prototipga tayangan vosita tanlandi [4]. Har bir ko'rsatkich o'z-o'zini baholash (S_i) va tashqi baho (E_i) orqali o'lchanib, $x_i = 0,4 \cdot S_i + 0,6 \cdot E_i$ formulasi bilan birlashtirildi. Integral indeks $IKK = \sum w_j \cdot \bar{x}_j$ va $IKK_{100} = (IKK - 1) / 4 \times 100$ formulalari bo'yicha hisoblandi; darajalar chegarasi: past — 0–44, o'rta — 45–64, yetarli — 65–81, yuqori — 82–100. Darajalarni ajratishning asosiy

belgisi — «mustaqillik o'lchovi»: o'rta darajadagi talaba o'qituvchi yordamiga muhtoj bo'lsa, yuqori darajadagi talaba o'z xatosini mustaqil topib tuzatadi. Aniqlovchi tadqiqotda Nizomiy nomidagi TDPU (146), Samarqand davlat universiteti (128) va Termiz davlat pedagogika instituti (112) talabalari — jami 386 nafar respondent ishtirok etdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ekspert baholarining kelishuvi yuqori bo'ldi: $W = 0,742$; $\chi^2 = m(k - 1)W = 52 \times 4 \times 0,742 = 154,34$ ($df = 4$; $\chi^2_{0,01} = 13,28$; $p < 0,001$). Barcha 15 ko'rsatkich uchun CVR qiymatlari 0,65–0,92 oralig'ida joylashdi (kritik qiymat 0,27), umumiy CVI = 0,81. Subshkalalar bo'yicha $\alpha = 0,79$ –0,87, umumiy shkala bo'yicha $\alpha = 0,91$; uch mustaqil ekspert baholagan 45 ta mikroo'qitish videoyozuvi asosida ICC = 0,78 ga teng bo'ldi.

1-jadval

Komponentlarning vazni va aniqlovchi bosqich ko'rsatkichlari (n = 386)

Komponent	Manbalarda uchrashi, %	Vazn (w)	O'rtacha ball (5 ball)	IKK₁₀₀	Daraja
Motivatsion-qadriyatli	63,6	0,18	3,21	55,2	o'rta
Kognitiv-lingvistik	100,0	0,22	2,98	49,5	o'rta
Operatsional-texnologik	81,8	0,26	2,64	41,0	past
Interaktiv-ijtimoiy	72,7	0,20	3,05	51,2	o'rta
Refleksiv-regulyativ	45,5	0,14	2,47	36,8	past
Integral ko'rsatkich	–	1,00	2,88	46,9	o'rta

Darajalar bo'yicha taqsimot quyidagicha bo'ldi: past — 27,98 % (108 nafar), o'rta — 40,67 % (157), yetarli — 23,58 % (91), yuqori — 7,77 % (30). Demak, talabalarning 68,65 foizi past va o'rta darajalarda joylashgan. Bu natija manbalardagi ma'lumotlar bilan uyg'un: Ye.Shiryaeva tadqiqotida kirish testi bo'yicha past daraja ulushi 46,9 % [4], I.A.Eshmamatov tadqiqotida 46,3–46,8 % ni tashkil etgan [6]. Bizning tanlanmamizda past daraja ulushining kamroq bo'lishi

respondentlarning pedagogika yoʻnalishi talabalari ekani bilan izohlanadi. Shunga qaramay umumiy manzara bir xil: kommunikativ kompetentlik oliy taʼlimda maqsadli emas, stixiyali shakllanmoqda.

1-jadval aniq qonuniyatni ochadi: talabalarda muloqotga qadriyatli munosabat mavjud (3,21), ammo uni amalga oshirish malakasi (2,64) va oʻz muloqotini refleksiv nazorat qilish (2,47) yetarli rivojlanmagan — «munosabat bor, malaka yoʻq». Talabalar qayd etgan toʻsiqlar ham buni tasdiqlaydi: auditoriya oldida hayajonlanish — 58,5 %, fikrni tez va aniq ifodalay olmaslik — 47,4 %, amaliy muloqot tajribasining yetishmasligi — 44,3 %. Koʻrinib turibdiki, asosiy toʻsiqlar bilim yetishmovchiligidan emas, amaliy muloqot tajribasi va emotsional oʻzini boshqarishning yetishmasligidan kelib chiqadi. Refleksiv komponentning manbalarda eng kam ajratilgani (45,5 %) va ekspertlardan eng past vazn olgani (0,14) — ikki mustaqil usulning bir xil natija berishi — refleksiya ham ilmiy adabiyotda, ham amaliyotchilar ongida kam baholanishini koʻrsatadi.

Aniqlovchi tanlanmadan ajratilgan tajriba (TG, $n = 124$) va nazorat (NG, $n = 126$) guruhleri darajaviy taqsimot boʻyicha statistik farq qilmadi: $\chi^2_{\text{emp}} = 0,055 < \chi^2_{0,05} = 7,81$ ($df = 3$; $p > 0,05$), yaʼni guruhlar boshlangʻich holatda ekvivalent.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ishlab chiqilgan kriterial-dagnostik apparat (5 mezon, 15 koʻrsatkich, 4 daraja, ekspert asosida aniqlangan vazn koeffitsiyentlari va integral indeks) valid va ishonchli boʻlib, kommunikativ kompetentlikni obʼyektiv oʻlchash imkonini beradi. Aniqlovchi tadqiqot talabalarning aksariyatida kommunikativ kompetentlik past va oʻrta darajada ekanini, eng zaif boʻgʻinlar esa operatsional-texnologik va refleksiv-regulyativ komponentlar ekanini koʻrsatdi.

Tavsiya etiladi: pedagogika yoʻnalishidagi OTMlarda kommunikativ kompetentlikning kirish va yakuniy diagnostikasini joriy etish; integral indeks va komponentlar profili asosida talabaning individual rivojlanish traektoriyasini belgilash; taʼlim jarayonida mikrooʻqitish, videorefleksiya va rivojlantiruvchi qayta aloqaga ustuvor oʻrin berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Blömeke S., Gustafsson J.-E., Shavelson R.J. Beyond dichotomies: Competence viewed as a continuum // Zeitschrift für Psychologie. – 2015. – Vol. 223, № 1. – P. 3–13.
2. Ertay Z., Gilanlioglu I. The development and validation of an intercultural communicative competence scale for students // SAGE Open. – 2024. – Vol. 14, № 2. – DOI: 10.1177/21582440241252495.
3. Piumatti G., Cerutti B., Junod Perron N. Assessing communication skills during OSCE: Need for integrated psychometric approaches // BMC Medical Education. – 2021. – Vol. 21, № 1. – Article 106.
4. Ширяева Е. Профессионально-коммуникативная подготовка студента аграрного вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Волгоград, 2015.
5. Золотухина В.П. Развитие профессионально-коммуникативной компетентности у будущих переводчиков в техническом вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Комсомольск-на-Амуре, 2005. – 24 с.
6. Eshmamatov I.A. Zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida pedagoglarning axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini shakllantirish: ped. fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoreferati. – Toshkent, 2018.
7. Ashurov A.A. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi va uning mazmun-mohiyati // O'zbekistonda xorijiy tillar. – 2020. – № 1(30). – B. 76–83.
8. Kendall M.G., Smith B.B. The problem of m rankings // The Annals of Mathematical Statistics. – 1939. – Vol. 10, № 3. – P. 275–287.
9. Lawshe C.H. A quantitative approach to content validity // Personnel Psychology. – 1975. – Vol. 28, № 4. – P. 563–575.
10. Cronbach L.J. Coefficient alpha and the internal structure of tests // Psychometrika. – 1951. – Vol. 16, № 3. – P. 297–334.